

Christus Pantokrator

• door Peter van Beugen

HET GEZELSCHAP VAN 120 EENVOUDIGE MENSEN, BIJEENGEKOMEN IN EEN BOVENZAAL ERGENS IN JERUZALEM, GROEIDE IN MINDER DAN 250 JAAR UIT TOT EEN BEWEGING DIE ZICH MET KRACHT EN TOT IN DE UITHOEKEN VAN HET ROMEINSE RIJK HAD VERBREID. WAT DREEF DEZE MENSEN, WAT KENMERKTE HUN LEVEN EN HUN DIENST? WELK 'GODSBEELD' EN WELK WERELDBEELD HADDEN ZIJ EN WAT ONDERSCHIEDDE HEN VAN ANDERE RELIGIES? WAT VERKLAART HUN GROEI EN WELKE METHODEN HANTEERDEN ZIJ? WELKE MECHANISMEN WERDEN FUNEST VOOR DE VITALITEIT VAN DEZE BEWEGING? EN WAT KAN DE KERK IN DE 21E EEUW LEREN VAN DE CHRISTENEN UIT DE EERSTE DRIE EEUWEN?

De eerste christenen

De periode tussen het apostolische christendom - ons bekend uit het Nieuwe Testament - en 325, het jaar waarin het eerste Concilie van Nicea plaatsvond – dat is de bijeenkomst van bisschoppen onder leiding van keizer Constantijn - noemen wij het anteniceense tijdperk en de geschriften van ‘kerkleiders’ uit die tijd duiden we aan als de anteniceense kerkvaders. Hun geschriften, samen met enkele geschiedschrijvingen, dienen dus als bronnen voor de studie van deze tijd. Voor dit overzichtsartikel heb ik de keuze gemaakt om zes van deze kerkvaders nader uit te lichten die deze periode bestrijken, te weten Justinus Martyr (ca.100-ca.165), Irenaeus van Lyon (ca.130-ca.202), Tertullianus (ca.160-ca.220), Origenes (ca.183-ca.253), Cyprianus (ca.210-ca.258) en Lactantius (ca.240-ca.320). Daarnaast verwijst ik naar de kerkvader Augustinus (354-430), die natuurlijk pas na het Concilie van Nicea optrad. Omdat ik van een chronologische volgorde afwijk ter wille van een thematische behandeling, heb ik een beknopte biografie van hun levens opgenomen in een apart kader. Ik raad de lezer aan hiervan in een vroeg stadium kennis te nemen, omdat deze achtergrondinformatie cruciaal is voor het goede begrip. De kerkvaders schreven in het Grieks resp. Latijn. De gezaghebbende reeks *‘the Ante-Nicene Fathers’* van Philip Schaff (ed.) geeft daarvan een Engelse vertaling. In hoeverre de oorspronkelijke woordnuances in die vertaling tot uiting komen, kan ik niet beoordelen, maar gezien hun status mogen we ervan uitgaan dat die wetenschappelijk verantwoord zijn. De vertaling van geselecteerde passages van het Engels naar het Nederlands heb ik zelf verzorgd. Voor andere geraadpleegde literatuur verwijst ik naar de literatuuropgave.

Dit gezegd hebbend wil ik overgaan tot een inhoudelijke bespreking. Daarbij wil ik aandacht geven aan de volgende thema’s: (1) de radicaliteit waarmee de eerste christenen hun geloof verdedigden, ook al moeten ze dat met het bloed van martelaren bekopen, (2) het zuivere leven waarmee de gelovigen de kracht van de zonde en de wereld overwonnen, (3) de liefde en barmhartigheid die de christelijke gemeenschap uitdeelde in hun omgeving, (4) de ontwikkeling van de kerkelijke organisatie en (5) het aanwenden van krachten en genezingen. Ik geloof dat de vijf genoemde thema’s nauw samenhangen met de groei van het christendom, en laten we, voor we verdergaan, kijken in hoeverre we de groei van het christendom bij benadering kunnen kwantificeren.

Justinus Martyr (ca.110 – ca.165) werd geboren in Flavia Neapolis, het huidige Nablus, genoot een gedegen opleiding in de filosofie en werd volgeling van Socrates en Plato. Hij kwam onder de indruk zowel van de standvastigheid van christenen onder hun vervolging als van het feit dat zij zich het lot aantrokken van de medemens, baden voor hun vijanden en verheven waren boven menselijke gevoelens van wrok. Hij bekeerde zich tot het christendom en schreef twee apologieën (Ap.) omstreeks het jaar 155 en 162, gericht aan keizer Antoninus Pius resp. Marcus Aurelius. Daarnaast voerde hij een dialoog met de joodse rabbijn Trypho (DT.) Hij verbleef enige tijd in Efeze en in Rome, alwaar hij in 165 de marteldood stierf.

Irenaeus (ca.140-ca.202) werd geboren in Klein Azië en was enige tijd leerling van Polycarpus die op zijn beurt leerling was van de apostel Johannes. In 177 werd hij benoemd tot bisschop van Lyon. Hij toonde sympathie voor het Montanisme waar hij zelf overigens niet toe overging. Zijn voornaamste werk kwam tot stand tussen de jaren 182 en 188, was gericht tegen de gnostiek en heet dan ook ‘Tegen de Ketterijen’, *Adversum Haereses* (AH.) Hij was van groot belang voor de kerk in de tweede eeuw en voor de totstandkoming van de geloofsbelijdenis. Hij stierf in 202 in Lyon.

Origenes (ca.185 – ca. 253) werd geboren in Alexandrië in een christelijk en godvruchtig gezin. Als leergierige jongen bekwaamde hij zich in het Grieks en memoriseerde hij dagelijks grote gedeelten uit de Schrift. Tijdens de vervolgingen van Septimius Severus werd zijn vader Leonidas gevangengezet en gedood. Zijn moeder kon Origenes ter nauwer nood verhinderen zijn vader vrijwillig na te volgen doordat ze zijn kleren had verstoep. Daarop schreef Origenes een brief aan zijn vader om hem te bemoedigen en niet op te geven omwille van zijn gezin. Het gezin werd dakloos omdat hun bezittingen werden geconfisqueerd en na enige tijd bij een welgestelde dame te hebben gewoond besloot Origenes hen te verlaten en zelf als leraar in zijn onderhoud te voorzien. Hij onderwees overdag terwijl hij zijn nachten wijdde aan vasten en gebed. Hij werd beroepen als bisschop in Caesarea en gevangengezet in Tyrus, waar hij na buitengewoon zware martelingen stierf. Hij schreef vele, vele boeken waaronder een verweerschrift tegen Celsus (*Contra Celsum*, CC).

Tertullianus (ca.160-ca.240) werd geboren in Rome alwaar hij een rechtspraktijk had. Hij werd christen in 185 en presbyter in 190. Tertullianus voelde zich aangetrokken tot het Montanisme, de beweging die een tegenreactie vormde tegen het groeiende klerikalisme en die een vrije beoefening van de gaven, met name van de profetie, stimuleerde. Zij waren vurig in hun geestelijk leven van ascese, gebed en onthouding. Ondanks Tertullianus’ uitgesproken sympathieën voor het Montanisme bleef hij deel uitmaken van de Katholieke kerk en droeg hij de mantel van een filosoof om zijn superioriteit tegenover de ‘simplices en idiotae’ (= eenvoudigen en onkundigen) te benadrukken, ook al bekleedden die kerkelijke functies. Hij schreef o.a. de boeken *Adversum Marcionem* (AM.), *De Spectaculis* (DS.), *De Testimonio Animae* (TA.), *Scorpiace* (Scorp.) en *Ad Scapulam* (AS.).

Lactantius (ca.240 – ca.320) kwam uit een ongelovig gezin, bekeerde zich op latere leeftijd en beleed zijn geloof onder het heetst van de beproevingen, namelijk onder de regering van keizer Diocletianus. Dit was voor hem echter van korte duur want spoedig zou Constantijn keizer worden. Lactantius was een belezen en hoogopgeleid retoricus die bekend stond om zijn elegante en verfijnde literaire stijl. In 315 vertrouwde Constantijn hem de opvoeding van zijn zoon Crispus toe. Zijn voornaamste werk is zijn zevendelige *Goddelijke Instituten* (DI) waarin hij het christendom verdedigt tegen de wijsbegeerte van haar tegenstanders.

Aurelius Augustinus (ca.354 – ca.430) werd geboren als kind van een gelovige moeder en een ongelovige vader in Thagaste, Noord-Afrika. Hij ging op 16-jarige leeftijd naar Carthago voor zijn studie, leidde daar een losbandig leven en werd aanhanger van een gnostische stroming. In 383 ging hij via Rome naar Milaan waar hij zich in 386 tot het christendom bekeerde en in 387 werd gedoopt. In 391 keerde hij terug naar Afrika alwaar hij in 395 bisschop van Hippo werd. Zijn magnum opus is ‘de Civitate Dei’ ofwel ‘de stad Gods’. Hij wordt beschouwd als de meest gezaghebbende auteur van het vroege christendom. Hij stierf in 430 toen de Vandalen Hippo belegerden. ‘De stad Gods’ schreef hij in een tijd dat het Romeinse Rijk in crisis verkeerde; deels als verdediging van het christelijk geloof tegen de goden van Rome. ‘Hier, mijn dierbare Marcellinus’, zo opent hij, ‘is de vervulling van mijn belofte, een boek waarin ik de taak op mij heb genomen om de heerlijke stad van God te verdedigen tegen hen die hun eigen goden prefereren boven de Stichter van die Stad’.

De groei van het christendom in de eerste drie eeuwen

Het getal waarin wij voor onze studie in geïnteresseerd zijn is de omvang van het christendom rond het jaar 300 en dus vóórdat Constantijn in het 'tolerantie-edict' van Milaan vrijheid van godsdienst aankondigde voor christenen. Exacte gegevens omtrent het aantal inwoners in het Rijk van die tijd zijn niet bekend, laat staan die van het aantal christenen, en alle schattingen zijn met grote mate van onzekerheid omgeven. Rodney Stark (Stark:1996) schat de totale bevolking in 300 op ca. 60 miljoen en voor het aantal christenen komt hij uit op ca. 10% ofwel 6 miljoen. Uit zijn studie blijkt echter dat zijn schatting gebaseerd is op een voorzichtige middeling van een aantal andere schattingen. De enige mij bekende studie die getracht heeft op basis van absolute getallen tot een schatting te komen, is die van Hertling (Hertling:1934). Men kan bijv. de frequentie van christelijke namen in belasting- en trouwregisters of landverkopen evalueren alsook het aantal bisschoppen in de steden en provincies hanteren. Daarnaast is er het geschreven getuigenis van een aantal kerkvaders over het aantal christenen in hun omgeving. Op deze manier kan men veilig stellen dat met name in de steden Antiochië en Alexandrië en de daartoe behorende provincies het aantal christenen tot wel 50% van de bevolking reikte en dat ook in Klein-Azië en Armenië het aandeel van de christenen op de gehele bevolking groot was. In de meer westelijke delen van Gallië en Spanje zowel als in Rome zal dit aantal beduidend lager zijn geweest. Geheel onzeker is natuurlijk hoe groot het aantal christenen in de kleinere steden en landelijke gebieden was. Gaat men van een behoudende schatting uit, dan komt Hertling op een totaal van 6 tot 10 miljoen christenen in het gehele rijk (ofwel 10 – 16%); gaat men van een iets optimistischer schatting uit, dan komt hij op een aantal van tussen de 7 en 15 miljoen (d.i. 12-25%), en dat op een totaal van ca. 60 miljoen inwoners. Stellen we veiligheidshalve dat het aantal christenen rond het jaar 300 tussen de 10% en 15% van de bevolking bedraagt, en gaan we uit van 120 christenen rond het jaar 40, dan komt men op een jaarlijkse groei van gemiddeld 5%. Anders gezegd: in iedere ca 10 jaar verdubbelt het aantal christenen.

Naar onze situatie vertaald: *iedere* christen brengt per 10 jaar één bekeerling aan, of *ieder* gezin voegt in 10 jaar tijd één ander gezin toe aan de gemeente. Dat klinkt niet overambitieu! Hiervoor zijn geen massa-rally's nodig. Wat daar wel voor nodig is, is een christendom waarin van iedere individuele christen een consistent en wervend getuigenis uitgaat, en dat

lijkt precies het groeimechanisme van de eerste kerk te zijn geweest, zoals uit het vervolg zal blijken.

Radicaal

In de ogen van de heidenen was misschien wel de meest in het oog springende noviteit van de christenen hun onverschrokken vasthoudendheid aan hun geloof. In de polytheïstische godsdienst van de Romeinen en Grieken was plaats ingeruimd voor voldoende goden. Geen van deze goden kon aanspraak maken op exclusieve verering, en een 'beking' van afgoden tot één ware God was een ongekend fenomeen. Aan de godsdienst van de Romeinen was bovendien geen moraal of ethiek verbonden. Men hoefde niet bepaalde dogma's te omarmen, men hoefde niet 'iets' te geloven en de gedachte aan een 'oordeel' in het hiernamaals was hun volkomen vreemd. De wereld bestond uit goden, mensen en 'demonen', die voor de Grieken niets anders waren dan een soort 'lagere godheden' die bemiddelden tussen goden en mensen en van wie men als het zo uitkwam de gunst vroeg. Tegelijk was het dagelijks leven doortrokken van bijgeloof en afgoderij, en met name de cultus voor de lokale godheden speelde daarbij een grote rol. Het deelnemen aan de jaarlijkse festivals, processies en offermaaltijden was een goede burgerplicht om te voorkomen dat een stad of provincie getroffen werd door droogte, overstromingen, pest of oorlog. Om de gedachte te bepalen: de stad Alexandrië telde in die tijd naast de 24396 woonhuizen 845 tavernen, 1561 badhuizen, en 2487 tempels! Daar kwam bij de eer die men keizers moest bewijzen. Weigerde men dit, dan werd men als staatsgevaarlijk aangeduid met alle mogelijke consequenties van dien.

Het wekt geen verbazing dat het christendom bij de Romeinen in het vizier begon te lopen als een vreemde cultus. Christenen eisten exclusieve verering van hun God, 'bekeerden' zich en zwoeren deelname aan de lokale afgodencultus af, weigerden de keizers goddelijke eer te bewijzen en met niet-christenen te trouwen. Zij wierven hun volgelingen in alle rangen en standen van de maatschappij, ongeacht status, afkomst of ras. In plaats daarvan hadden zij hun 'geheime' samenkomsten waarin zij het 'vlees' aten van een (goden)zoon, en 'gemeenschap' hadden met hun eigen broeders en zusters! Werd een stad nu wél getroffen door een of andere rampspoed, dan was de zondebok al snel gevonden, zoals Tertullianus schreef: *zij denken dat christenen de oorzaak zijn van elke openbare ramp of plaag die over de mensen komt, als de Tiber buiten haar oevers treedt, als de Nijl droog-*

De innerlijke kracht, onbeweeglijke moed en zelfs blijdschap waarmee de christenen, mannen, vrouwen en kinderen, hun publieke marteldood ondergingen, maakte diepe indruk op hun omgeving

valt, als er geen regen uit de hemel komt of als er een aardbeving is, dan roepen ze: 'voor de leeuwen met de christenen!' (Ap.xl).

Daar de christenen weigerden de goden en keizers van Rome hun goddelijke eer te bewijzen werden ze, hoewel zij trouw hun burger- en belastingplichten nakwamen, hierom op z'n minst geminacht en bij tijden hevig vervolgd. Lezen we het vonnis dat de Magister uitsprak over de kerkvader Cyprianus, die de marteldood stierf onder keizer Valerianus: *Jullie hebben volhard in jullie ongoddelijke standpunten, jullie hebben je verenigd met andere mensen in samenzwering, jullie hebben getoond dat jullie vijanden zijn van de goden van Rome en onze godsdienstige praktijken; en de vrome en eerbiedwaardige keizers Valerianus en Gallienus Augustus, de edelste keizers, zijn niet in staat geweest om jullie te doen afkeren van jullie geheiligde ritën. Derhalve, aangezien jij schuldig bevonden bent als leider van afgrijselijke misdaad, zul je tot voorbeeld worden gesteld voor allen die jij in je boosheid rondom je zelf hebt verzameld. Thascius Cyprianus wordt veroordeeld tot de dood door onthoofding.* (Ehrman:2018, p.190).

De innerlijke kracht, onbeweeglijke moed en zelfs blijdschap waarmee de christenen, mannen, vrouwen en kinderen, hun publieke marteldood ondergingen, maakte tegelijk diepe indruk op hun omgeving. De christenen toonden zich waardige volgers van hun Leidsman die gezegd had 'in de wereld zult u verdrukking hebben' en 'wie vader of moeder liefheeft boven Mij, die is Mij niet waard'. Ze werden urenlang gefolterd door

hun beulen, in huiden gewikkeld en verscheurd door honden en wilde dieren, verbrand of gekruisigd. Zij getuigden dat ze niet door menselijke kracht deze vijandschap konden weerstaan. Hoewel ze goed deden, werden ze gestraft als boosdoeners. Door hun geloof versloeg het koninkrijk van liefde en volharding het machtsvertoon en wapentuig van een keizerrijk. Arm in aardse goederen waren ze rijk aan hemelse genade. Juist in tijden van hevige vervolging toonden zij hun vitaliteit en droeg het getuigenis vrucht in deze wereld, zoals de kerkvader Tertullianus zelf schreef: *het bloed van de martelaren is het zaad van de kerk.* (Ap.1).

Nu was er in de eerst drie eeuwen niet sprake van een doorlopende en algehele vervolging. Vijandigheden waren in aanvang vaak tijdelijk en plaatselijk, maar groeiden onder de keizers Aurelianus en Valerianus, maar vooral onder Decius en Diocletianus uit tot bewegingen die het christendom wettelijk wilden verbieden, onderdrukken of zelfs systematisch uitroeien. Andere keizers waren mild en tolerant, en onder andere de kerkvader Cyprianus beklaagt zich er dan ook over hoe in tijden van vrede de ijver onder de gelovigen verslaptte en hoe zij, niet minder dan wij, blootstonden aan lauwheid en de verleidingen van deze wereld. En toch: radicaliteit nestelde zich in de leer en het getuigenis van de vroege kerk. Maatschappelijke voorrechten, carrière en familiebanden werden zonder compromis opgegeven voor de beloning die de Meester hun

had beloofd. Onbegrip, pesterij en vijandschap was de prijs die men bereid was te betalen voor de boodschap van hun geloof.

Heilig

Bekering tot het christendom was voor de gelovigen nooit slechts een privé-aangelegenheid, maar het betekende een verandering van leven en onvermijdelijk ook een verandering van positie in de wereld. Door de druk die er was vanuit de maatschappij om deel te nemen aan patronen in het dagelijks leven werden de christenen bijna automatisch zichtbaar voor de keuze gesteld om voor hun geloof uit te komen. Dit deden zij dan ook met blijdschap en overtuiging. Justinus Martyr schreef: *wij die eens onze lusten volgden, verblijden ons nu in de zuivere moraal, wij die eens toverijen volgden, hebben ons nu aan de eeuwige God gewijd; wij die eens op winst uit waren, delen nu alles voor het algemeen gebruik... wij bidden voor onze vijanden en proberen hén te overtuigen die ons zonder oorzaak haten.* (Ap.I.xiv). Dat dit getuigenis van de christenen in de wereld zichtbaar werd, blijkt o.a. uit de brief die de Romeinse stadhouder Plinius schreef over christenen, waarin hij meldt dat zij in moreel opzicht onbesproken van gedrag waren. De heiliging van het leven voltrok zich duidelijk op twee gebieden, nl. op moreel gebied en op intellectueel gebied.

Het Romeinse leven met zijn theaters, schouwspelen en afgodendienst was doortrokken van immoraliteit. Christenen beschouwden zichzelf als soldaten van Christus die door het kruis zegevierden over de zonde, de wereld en de duivel. Meer dan wij, schreven de eerste christenen het stempel dat de zonde drukte op het publieke leven toe aan demonen die mensen aanzetten tot losbandigheid en immoraliteit. De kerkvader Augustinus schreef (ii.25) dat de festivals scenes van schaamte bevatten, begeleid met wreedheid en oneerbare daden die *'aan mensen worden voorgesteld om ze te imiteren en om zich eraan te vergapen. Scenes van kwaad trekken parken vol mensen en goede woorden trekken weinig toehoorders; het lijkt wel alsof men bloost over reinheid en zich verheft over het verderf... Men bedrijft obsceniteiten, dingen waarvan waardige vrouwen hun ogen afslaan'* (ii.26).

Vervolgens schrijft hij over de christenen: *'mensen zijn door de naam van Christus gered van het helse juk van die verontreinigde krachten en van een deel in hun veroordeling... zij komen samen in de kerk in een gepaste samenkomst, met een gepaste scheiding van seksen, waar zij kunnen horen hoe ze een goed leven op aarde kunnen leiden* (ii.28). Het christelijk geloof is *'de enige ware religie, die de kracht heeft om te bewijzen dat de goden van de volken onreine demonen zijn... Het is door ware vroomheid dat mensen van God deze krachten van de lucht*

uitwerpen, die de vijand en tegenstander van godsvrucht is. Het is door hen uit te drijven en niet door ze te sussen, dat ze triomferen over alle verleidingen van die vijandige macht... Want de vijandige macht kan een mens niet overwinnen of onderwerpen tenzij men zich door zonde associeert met de vijand.'

De kerkvader Tertullianus schreef over entertainment in zijn geschrift *De Spectaculis*: *'de blijdschap van het geloof laat zich niet vermengen met oppervlakkige frivoliteit en sensualiteit van de wereld'*. Christenen gingen niet naar het theater of het circus, maar onthielden zich van dingen die hun ogen en hun geweten besmetten. Deden zij dit toch, dan stelden zij zich niet alleen bloot aan de zonde, maar ook aan de machten die mensen tot zonde aanzetten: *'en waarom zouden zij die zich blootstellen aan de verleidingen van vermaak daarmee ook niet toegang verlenen aan boze geesten? Wij kennen het geval van een vrouw – de Heer is getuige – die naar een theater ging en er bezeten vandaan kwam. Toen we hem uitdreven en het onreine schepsel verweten dat hij een gelovige had aangevallen, antwoordde hij 'en ik heb het met recht gedaan, want zij bevond zich op mijn terrein'* (DS. xxvi).

Een duidelijk markeerpunt in het leven van de christen was de doop. Een wijdverbreide gedachte was dat de dopeling in het water vergeving kreeg van de zonden uit zijn oude leven en dat hij na zijn doop verondersteld werd een leven te leiden waarin hij alle oude zonden voorgoed afzwoer om zich volledig aan God te wijden. De beloften van de doop vormden letterlijk en figuurlijk een waterscheiding in het leven van de christen. De macht van de boze had geen greep op hen die uit het watergraf waren opgestaan. Het zevende Concilie van Carthago (256) beschrijft dat men *'allereerst door handoplegging bij de uitdrijving en ten tweede door de wedergeboorte van het doopwater toegang krijgt tot de beloften in Christus'* en Cyprianus voegt eraan toe *'de koppige slechtheid van de duivels heeft de overhand zelfs tot het doopwater, maar in de doop verliest het gif al zijn slechtheid... Als ze tot het water komen van redding en de heiligmaking van de doop, moeten wij weten en vertrouwen dat de duivel daar verslagen wordt en de man die aan God gewijd is, wordt vrijgemaakt door goddelijke barmhartigheid'*.

Minstens zo belangrijk als de levensheiliging was de verandering in denken die voor de christenen gold. Zij waren in zekere zin hervormers van de maatschappij. Ze legden de basis voor het christelijk gezin, spraken zich uit tegen overspel, concubinaat en slavernij en bekommerden zich om zieken en gevan-

genen. Veel voorkomende onderwerpen in de apologetische geschriften waren

- De verdediging van de Bijbelse visie op de schepping
- De betrouwbaarheid van de Bijbel
- De vleeswording, het sterven en de opstanding van Christus
- De strijd tegen heersende levensbeschouwingen en religies zoals Gnostiek en Neoplatonisme; die waren voorname 'concurrenten' van het christendom;
- De wonderen in het Nieuwe Testament. De wonderen die Jezus deed onderstreepten zijn suprematie over de goden en demonen van de Romeinen.

De apologieën waren geen haastig geschreven briefjes of 'verontschuldigen' voor het geloof. De apologeten beschikten over grondige kennis van de Bijbel zowel als van de godsdienstige, politieke en maatschappelijke wereld van hun tijd. Bij de verdediging van het christelijk geloof en bij de bestrijding van godsdienstige of politieke ideeën namen zij beslist geen blad voor de mond, maar schreven zij vrijmoedig en met overtuiging, in het vaste geloof dat het christendom zowel in intellectueel als in moreel opzicht zegevierde over zijn tegenstanders.

Naastenliefde

De christenen vormden in het Romeinse Rijk een uniek gezelschap. De eenheid in het geloof was voor de vele mannen, vrouwen en kinderen die toetraden tot de kerk, niet in de eerste plaats een dogmatische eenstemmigheid, maar vooral de praktische beleving van onderlinge liefde. De samenkomsten centreerden zich in aanvang rondom de liefdemalen (1Kor.11), waar iedereen naar gelijkheid kon deelnemen, zodat allen zouden ontvangen. Het christendom was een universele godsdienst waar mannen en vrouwen van allerlei rangen en standen, slaven en vrijen, ongeletterden en hoogopgeleiden op gelijke voet met elkaar omgingen. Zij droegen zorg voor de ouderen in hun gemeenschap die niet langer arbeid konden verrichten (Tertullianus Ap. xxxix), een weduwe werd aangesteld om zorg te dragen voor zieken, zij moest onbaatzuchtig zijn en hun situatie overbrengen aan de oudsten in de gemeente. Diakenen droegen zorg voor armen en zieken, zij moesten acht geven op hun toestand zodat de opziener erop kon toezien dat zij de nodige zorg kregen. Geldelijke bijdragen werden aangewend voor het ondersteunen van de leraars, weduwen en wezen, zorg voor de zieken, zorg voor gevangenen en hen die wegwijnden in de mijnen. Men zorgde ervoor dat armen een begrafenis kregen, zorgde voor slaven en voor hen die getroffen werden door rampspoed of honger. Ook bewees

men gastvrijheid aan hen die rondreisden en verleende 'asiel' aan hen die moesten vluchten voor gevaar (Harnack:1908).

Sommige van deze zaken lijken ons misschien triviaal, maar dat waren ze niet. Toegang tot medische zorg was voor de normale burger niet weggelegd en gereguleerde sociale zorg bestond niet. De gemeenten vormden een oase voor een wereld in nood. Christen worden betekende een verandering van karakter, gezindheid en levensstijl. Door niet in de eerste plaats het goede voor zichzelf te zoeken, maar voor de naaste, toonden christenen dat zij ware navolgers waren van Jezus Christus. Origenes schreef (cc.lxvii): *'Want wij beweren dat de hele bewoonde wereld bewijzen bevat van de werken van Jezus, door het bestaan van de kerken van God, die gesticht zijn in zijn kracht en door hen die zich van ontelbare zonden hebben bekeerd. En de naam van Jezus kan nog steeds geestesziekten van mensen wegdoen, demonen uitdrijven en ziekten wegnemen. Zijn naam brengt een nederigheid van geest voort en een verandering van karakter, medemenselijkheid, goedheid en vriendelijkheid in hen die ongeveinsde christenen zijn.'*

Irenaeus maakt dezelfde tegenstelling tussen magiërs van de afgoden en de christenen (II.xxxi.2): *'Bovendien, ook zij die tot de school van Simon en Carpocrates behoren... verrichten hun werk niet door de kracht van God, of in verbinding met de waarheid, en evenmin voor het welzijn van de mensen, maar alleen om mensen te misleiden en te vernietigen, door bedrog van magie [...]. Want zij kunnen niet het gezicht geven aan blinden, of gehoor aan doven en evenmin demonen wegdrijven, behalve wanneer zij andere mensen in bezit nemen, als ze dat al kunnen doen. Zij kunnen geen zwakken genezen, lammen of verlamden, of zij die een aandoening hebben in enig ander deel van het lichaam [...] laat staan dat zij doden kunnen opwekken, zoals de Heer gedaan heeft en zoals de apostelen dat deden door gebed, en zoals nog regelmatig gebeurt in de broederschap vanwege enige noodzaak, als de hele kerk bijeen is voor gebed en vasten en de geest van de dode terugkeerde [...]. In de Kerk worden sympathie, bewogenheid, standvastigheid en waarheid voor de hulp en bemoediging van mensen zonder betaling of beloning betoond; ja wij stellen onze eigen goederen ten dienste van anderen; en aangezien zij die genezen worden vaak zelf niet de dingen bezitten die ze nodig hebben, ontvangen ze die van ons!'*

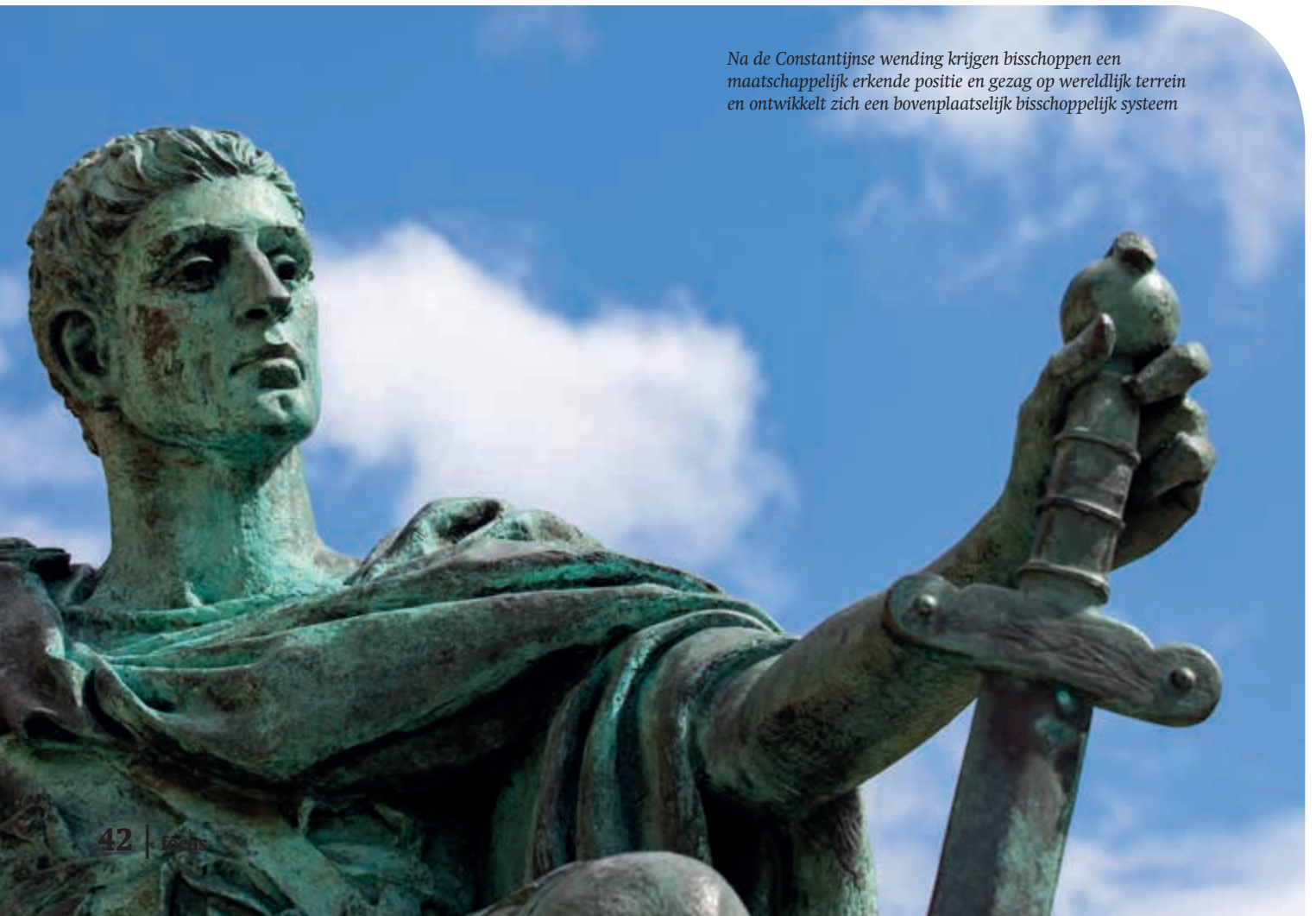
Over bisschoppen en oudsten

We bespreken nu een trend in het vroege christendom die mijns inziens haaks staat op de ontwikkeling van het geestelijke leven. Het betreft de kerkelijke organisatie, het gezag in de (plaatselijke) gemeente en de rol van oudsten en opzie- >>

ners. Direct nadat de apostelen wegvielen als leiders van de gemeenten lijkt de structuur in de gemeenten nog het meest op die welke we vinden in het Nieuwe Testament, nl. die van tamelijk autonome plaatselijke gemeenten waar oudsten of opzieners geestelijke leidinggaven en waar de uitoefening van geestelijke gaven vrijelijk door gemeenteleden werden beoefend. In de brief die Clemens omstreeks het jaar 100 schreef aan de gemeente in Korinthe wisselt hij de woorden oudsten ('presbyters') en opzieners ('episcopoi' of 'bisschoppen') zonder onderscheid te maken tussen die twee. In de Korinthische gemeenten waren blijkbaar broeders en zusters die de exclusieve liturgische bevoegdheden van de oudsten betwistten en Clemens schrijft dat men zich moet onderwerpen aan het gezag van de oudsten. Hier zien we een trend ontstaan dat oudsten steeds meer gezag opeisen in de gemeenten. Een verdere ontwikkeling waarbij één overste, voortaan aangeduid als de bisschop, het gezag krijgt in de gemeente blijkt o.a. uit de brieven die Ignatius, bisschop van Antiochië, vroeg in de tweede eeuw schreef aan de gemeente in Klein Azië, toen hij naar Rome reisde, waar hij als martelaar zou worden terechtgesteld: 'al-

len die aan God en Jezus Christus toebehoren, vallen onder de bisschop'. Een volgende ontwikkeling was dat niet alleen het bestuurlijke gezag in de gemeente en de bediening van de sacramenten aan de bisschoppen en de oudsten was voorbehouden, maar dat ook de uitoefening van geestelijke gaven steeds minder aan de gemeente en steeds meer aan de oudsten toekwam of in ieder geval door hen werd gereguleerd. Origenes (ca.185-ca.253), later benoemd tot bisschop van Caesarea, trad als leek reeds op als leraar en lijkt in een innerlijk conflict met deze kerkelijke organisatie te hebben geleefd. Hij was vooral exegeet en vaktheoloog en minder geïnteresseerd in kerkpolitiek. Hij beklagt zich dan ook over de geestelijke tekortkomingen van de geestelijken: zij zijn wereldsgezind, jagen naar aardse zaken en bekommeren zich meer om hun baantjes dan om de gemeente van God. 'Overal waar Gods Geest werkt en de mens zich openstelt voor zijn openbaring, worden mensen geleid in het beoefenen van gaven die zich op verschillende wijzen verdelen. De geestelijk verlichte christenen zijn de ware priesters en Levieten van het nieuwe volk' (Hom. Jes.17.2). De trend van verdere formalisering van het kerkelijk leven zette zich echter voort en in liturgisch opzicht

Na de Constantijnse wending krijgen bisschoppen een maatschappelijk erkende positie en gezag op wereldlijk terrein en ontwikkelt zich een bovenplaatselijk bisschoppelijk systeem

maakt de kerk een overgang mee van de eenvoudige apostolische liefdemaaltijd naar de ceremoniële liturgie van de katholieke kerk. Het lijkt erop dat de kerk in de oostelijke provincies van Antiochië en Alexandrië hierin voor liep op de westelijke provincies van Gallië en Spanje. Voor Cyprianus (ca.210-ca.258) zijn gaven en ambt onafscheidelijk aan elkaar verbonden. De gene die in opstand komt tegen de bisschop 'zal hetzelfde lot ondergaan als Korach in het OT'. Na de Constantijnse wending krijgen bisschoppen een maatschappelijk erkende positie en gezag op wereldlijk terrein en ontwikkelt zich een bovenplaatselijk bisschoppelijk systeem.

Een tegenbeweging kon niet uitblijven. De twee meest prominente daarvan zijn het Montanisme en het ontstaan van het kloosterleven. Uit onvrede over het geestelijk verval en de verwereldlijking van de kerk en de belemmering voor leken om actief deel te nemen aan de uitoefening van gaven, trokken sommigen zich terug in de woestijnkloosters waar zij zich wijdden aan strenge ascese en gebed. Het Montanisme was wat wij vandaag zouden duiden als een charismatische stroming binnen de vroege kerk. De beweging werd in de tweede eeuw gesticht door Montanus, die vergezeld werd door twee profetessen. De beweging legde grote nadruk op reinheid, onthouding van seksualiteit en de bereidheid tot martelaarschap. Zij verwachtten de spoedige wederkomst van Christus en een krachtig werk van de Heilige Geest in de 'laatste' dagen. Zij bevorderden het gebruik van geestelijke gaven zoals tongentaal en profetie en verweten de katholieke kerk onwetendheid over de charismata. Een leraar wordt volgens hen rechtstreeks door God aangesteld en niet door kerkelijke ordinantie. De Montanisten beschouwden zichzelf als de natuurlijke voortzetting van het apostolische christendom en dat bracht hen uiteraard in conflict met de katholieke kerk. Reeds vroeg in de geschiedenis zien we dus dat er al een begin van verval optreedt in de christenheid die zijn weerslag heeft op het geestelijk leven en de uitoefening van geestelijke gaven.

Krachten

Het volgende aspect van het leven van de eerste christenen bespreek ik iets uitgebreider, niet omdat het belangrijker is dan de voorgaande aspecten, maar omdat het relatief onderbelicht is. Studies in de 20^e en 21^e eeuw, zoals die van Frost (Frost:1940), Rayner (Rayner:1973) en Danton-Fear (Danton-Fear:2009) hebben de rol die tekenen en wonderen bij de verbreiding van het christendom speelden, opnieuw voor het voetlicht geplaatst.

Ik zal de kerkvaders zelf aan het woord laten, zodat wij uit eerste hand hun getuigenis kunnen vernemen.

Justinus (ca.100-ca.165) schrijft in zijn 2^e Apologie dat Christus mens werd ter wille van de mensen die geloven en voor de vernietiging van de demonen. *'Dit nu kunt u zelf weten uit uw eigen observatie. Vele christenen hebben in de hele wereld, en in uw eigen stad, talloze bezetenen bevrijd in de Naam van Jezus Christus, die gekruisigd is onder Pontius Pilatus. Ze genezen nog steeds mensen en maken de demonen krachteloos die ze uitdrijven uit hen die ze bezaten; mensen die niet konden worden genezen door enige andere duivelsuitdrijver of hen die gebruik maken van medicijnen of bezweringen'* (2Ap.vi). Als bewijs voor Christus' menswording voert Justinus hier dus het – blijkbaar empirisch vast te stellen – gegeven aan dat christenen demonen uitdrijven en zieken genezen (zie ook DT.xxx en lxxvi en met name DT. lxxxv). Gezien het karakter van Justinus' apologie – het betreft hier een zaak van leven of dood – mogen we aannemen dat hij weloverwogen te werk gaat als hij dit gegeven aanvoert. Hij vervolgt door onverbloemd te zeggen dat deze zelfde demonen er voor verantwoordelijk zijn dat christenen op valse beschuldiging ter dood worden gebracht, en dat vrouwen en kinderen worden gemarteld. Uit zijn dialoog met Trypho kunnen we opmaken dat deze gaven niet door enkelen, maar in principe door alle discipelen werden uitgeoefend, naar de hun gegeven genade: *'zij ontvangen gaven, ieder naar hij waardig is door de Naam van Christus. Want de een ontvangt een gave van wijsheid, een ander van raad, een ander van kracht, een ander van genezing, een ander van voorkennis en een ander van onderwijs en een ander van de vreeze Gods'* (DT. xxxix).

Irenaeus (ca.140-ca.202) getuigt van de wonderen in zijn tijd en benadrukt de zuivere bedoelingen die de christenen hebben met de bevrijdingen en genezingen die zij verrichten doordat zij het doen zonder er iets voor terug te verwachten: *'Ook zij die waarachtig zijn discipelen zijn, ontvangen genade van Hem om in zijn Naam wonderen te doen, om het welzijn van andere mensen te bevorderen, naar de gave die elk van hem ontvangen heeft. Sommigen drijven zeker en waarachtig demonen uit, zodat zij die gereinigd zijn van de boze geesten vaak in Christus geloven en zich bij de kerk voegen. Anderen hebben kennis over dingen die gaan komen, zij zien visioenen en uiten profetieën. Anderen genezen zieken door hen de handen op te leggen zodat zij genezen. En ja, zoals ik al zei, doden worden opgewekt die vele jaren onder ons zijn gebleven. En wat zal ik er nog aan toevoegen? Het is onmogelijk om het aantal gaven te noemen die de kerk, verspreid over heel de wereld, van God ontvangen heeft in de naam van Jezus Christus,* >>

die gekruisigd werd onder Pontius Pilatus, en die ze dagelijks uitoefent ten goede van de volken, en dat terwijl ze geen bedrog pleegt noch beloning van hen ontvangt. Want wat zij om niet heeft ontvangen van God, bedient ze om niet aan anderen.’ (AH. xxxii)

Tertullianus (ca.160-ca.220) getuigt van een aantal met name genoemde gevallen van genezingen (AS. Iv, v) en schrijft in zijn apologie: *‘demonen veroorzaken ziekten en brengen rampspoed. Met gewelddadige aanvallen drijven ze zielen plots in buitensporige excessen.... Ik laat het niet alleen bij woorden, maar zal voortgaan tot het feitelijk bewijs... laat iemand voor uw tribunaal gebracht worden die duidelijk bezeten is door een demon. Als een volgeling van Christus hem gebiedt te spreken zal de boze geest onmiddellijk naar waarheid moeten belijden dat hij een demon is, waar hij zich voorheen valselyk voordeed als een god ... alle autoriteit en kracht die wij over hen hebben, is door het aanroepen van de naam van Christus... Ze vrezen God in Christus en Christus in God en worden de dienstknechten van God en Christus onderdanig. Als wij hen aanraken of op hen blazen worden ze herinnerd aan het vuur van het oordeel en ze verlaten op ons commando de lichamen waar ze binnen waren gegaan...!’* (Apol.xxii, zie ook Apol. xxvii en AA.iii).

Mensen bevrijden en hen genezen rekende Tertullianus tot de ware vreugden van het christenleven: *‘is er een grotere vreugde dan vrede te hebben met God de Vader en onze Heer, dan vergeving van de ontelbare zonden uit ons verleden? Wat is een grotere blijdschap dan het verachten van de wereld en om ware vrijheid te kennen, een rein geweten, een tevreden leven en bevrijding van angst voor de dood? Wat is er edeler dan de goden van deze volken onder onze voeten te vertreden, boze geesten uit te drijven, genezingen te verrichten, zich uit te strekken naar openbaringen en voor God te leven? Dat is de blijdschap, dat is het schouwspel dat christenen past – heilig, blijvend en vrij!’* (Apol.xxix).

Origenes (ca.184-ca.253) heeft een uitgebreid verweerschrift geschreven, genoemd *Contra Celsum*, tegen het boek ‘de Ware Leer’ van Celsus, een vijand van het christelijk geloof. Dat boek is zelf verloren gegaan, maar de inhoud kunnen we voor een groot deel opmaken uit de citaten en reacties van Origenes zelf. Interessant is dat Celsus blijkbaar zélf heeft geconstateerd dat christenen wel krachten verrichtten, maar vervolgens beweert dat zij dat blijkbaar deden door een soort magie. Origenes antwoordt hierop dat zij door de kracht van de Naam van Jezus demonen uitdrijven *‘let wel, zonder de aanwending van vreemde kunsten, magie of formules, maar door gebed en door ze eenvoudig te bezweren, zoals iedere leek kan doen. Want het*

zijn grotendeels de ongeletterde personen die dit doen en de genade van Christus’ woorden zichtbaar maken zowel als de verachtelijke zwakheid van de demonen. Om hen te overwinnen is niets nodig van geleerdheid of scherpzinnigheid in geloofszaken’ (CC.iv, zie ook vi, xxxvi, lviii). Zó overtuigd is Origenes van de authenticiteit van de wonderen dat hij Celsus antwoordt *‘als Celsus de evangeliën niet kan geloven die de Godheid van Jezus bewijzen, laat hij er dan acht op slaan dat tot op de huidige dag zij genezen worden die God wil’* (CC.xxxiii) en voert de tekenen aan als bewijs voor de betrouwbaarheid van de evangeliën en van de Godheid van Jezus.

In een vergelijking met de Griekse god Aesculapius vraagt Origenes aan Celsus hoeveel Grieken hij kan aanwijzen die daadwerkelijk geloven in het bestaan van die god, terwijl ‘wij talloze menigten van Grieken en barbaren kunnen aanwijzen die het bestaan van Jezus erkennen. En sommigen geven hiervan bewijs door de wonderbare krachten van genezing die ze ontvangen hebben. Zij roepen geen andere naam aan over hen die hun hulp nodig hebben dan die van de God van alle dingen en die van Jezus, terwijl ze zijn evangeliën aanhalen. Want door deze middelen hebben ook wij gezien dat vele personen werden bevrijd van pijnlijke plagen, van aandoeningen van de geest, gekte en tal van andere ziekten, die niet door mensen of duivels te genezen waren’. (CC.iii.24) Gekte werd in de oudheid toegeschreven aan de werkzaamheid van een demon, zie ook Joh.8:48, 10:20, 12:27.

In de passages (CC.ii en xlvi) lijkt door te klinken dat Origenes een afname constateert in het aantal krachten dat er in zijn dagen geschiedt t.o.v. vroeger en deze waarnemingen moeten wellicht geplaatst worden tegen de achtergrond van het groeiende klerikalisme en hun geestelijke toestand. Overigens is de verandering in levens van hen die bevrijd zijn voor Origenes een overtuigend bewijs van de echtheid van hun geloof. Als Celsus de werken van Jezus vergelijkt met die van goochelaars op de markten, antwoordt Origenes: *‘Maar deze goochelaars nodigen hun toeschouwers niet uit om God te vrezen of om te leven als mensen die door God gerechtvaardigd zijn. Jezus echter spoorde zijn volgelingen aan hun karakter te hervormen en vertoonde zichzelf als het patroon van een deugdzaam leven, zodat zijn discipelen hun leven aan God zouden wijden, zij die meer gevormd zijn door zijn Woord en karakter dan door de wonderen’* (lxviii, zie ook xvii). Dat tekenen en wonderen ook na zijn tijd nog plaatsvinden blijkt uit het getuigenis van Lactantius, die een halve eeuw later leefde.

Lactantius (ca.250-ca.320). Zijn leraar Arnobius had zijn verwondering erover uitgesproken dat Jezus niet alleen zelf

wonderen deed, maar ook zijn volgelingen, vissers en boeren, leerde om precies dezelfde werken te doen en zegt: 'En heeft Jupiter Capitolinus jullie ook dergelijke machten gegeven? Gaf hij kracht om doden op te wekken, het licht te geven aan blinden, lammen te genezen? Kunnen deze goden de mond van stommen openen?' (i.50, 51, 52). Lactantius getuigt op meerdere plaatsen hoe demonen, die zich gehecht hebben aan de lichamen of ledematen van mensen, worden bezworen hun naam bekend te maken en op de vlucht slaan voor het teken van het kruis (zie ii.16, iv.27, li, epitome xxvii) en heidenen opstoken om christenen te vervolgen. Opmerkelijk is dat hij eraan toevoegt dat de krachten die verricht kunnen worden sterker zijn zolang er geen verdeeldheid is onder het volk: 'Deze [demonen], zolang er vrede is onder het volk van God, vluchten voor de rechtvaardigen en vrezen hen, en als ze de lichamen van mensen grijpen en hun zielen belagen, worden ze door hen [de rechtvaardigen] bezworen en ze vluchten voor de naam van de

ware God. Want als ze Zijn Naam horen dan sidderen ze, roepen het uit, en betuigen dat ze worden gebrand en geslagen' (DI.v.22).

Als antwoord op de vraag of en waarom tekenen en wonderen zijn opgehouden (xxii.8) schrijft **Augustinus** tenslotte dat deze nog wel degelijk gebeuren, maar geen brede bekendheid meer krijgen. Vervolgens maakt hij een opsomming van wonderen waar hij persoonlijk getuige van is geweest of die hij heeft vernomen, zoals de genezing van een blinde, verlamming en andere aandoeningen. Wel is opmerkelijk dat de meeste van die wonderen gepaard lijken te gaan met het bezoek aan graven van heiligen of gebruik van relieken. Ik neem de beschrijvingen van kerkvader Augustinus aan voor waar, maar constateer een verschil met die van de anteniceense kerkvaders. Er lijkt in zijn dagen een teruggrijpen te zijn naar relieken van vroeger tijd en een duidelijke afname van het aantal wonderen. >>

Een terugkeer naar en het volgen van de beginselen van de eerste gemeente leidt de kerk van vandaag terug naar een vollediger bediening van genezing en de vervulling van haar roeping als verlengstuk van de Heiland van de wereld

Canon vs. Krachten?

Het voorgaande leidt tot een bespreking van twee – binnen en buiten ‘onze kring’ – veelgehoorde stellingen, nl. dat sinds de apostolische tijd resp. sinds het ontstaan van de canon tekenen en wonderen nu eenmaal zijn opgehouden. De eerste stelling zegt dat de tekenen en wonderen uitsluitend door apostelen werden verricht met een beroep op 2Kor.12:12. De tweede stelling zegt dat tekenen en wonderen nodig waren zolang de canon nog niet erkend was, en dus sinds de vaststelling van de canon in de vierde eeuw overbodig waren. Beide stellingen zijn op basis van het voorgaande m.i. onjuist.

Allereerst, dat er sinds de apostolische tijd geen tekenen of krachten meer werden verricht is op grond van het getuigenis van de kerkvaders moeilijk houdbaar. Aan de citaten die hier zijn uitgeschreven kunnen vele worden toegevoegd. Zij reageren daarin op tegenstanders die zélf getuigen dat christenen wonderen verrichtten, dan wel voeren zij vele en ook verifieerbare getuigenissen aan als argument in hun apologetiek. Deze apologetiek was bepaald geen salonfilosofie en het lijkt uitgesloten dat de apologeten zich daarin vergaloppeerd hebben met ‘wilde verhalen’ - daarvoor stond eenvoudig te veel op het spel. Dat krachten dus in de eerste eeuwen verricht werden is m.i. historisch onomstotelijk aangetoond. De stelling dat krachten ‘sinds de canon’ overbodig zijn, is om meerdere redenen niet houdbaar. Ten eerste wekt ze de idee dat deze canon pas op een willekeurig jaar in de vierde eeuw ‘uit de lucht kwam vallen’, wat natuurlijk niet het geval was. Het grootste deel van de canon, al werd die zo niet genoemd, stond voor de kerkvaders al lang vast en werd uitvoerig met gezag geciteerd. Sterker nog, zij voeren aan dat de krachten die verricht werden, het bewijs leverden voor de betrouwbaarheid van de Evangelieën. Er is bovendien geen reden om aan te nemen dat de beschrijving van de tekenen die gelovigen volgen (Mark.16:17-18) resp. de gaven die de Geest aan de Gemeente geeft (1Kor.12:7-11) aan enige beperking in de tijd gebonden zijn.

Rest ons natuurlijk de vraag hoe het dán komt dat er wel degelijk een teruggang is geconstateerd. Het antwoord daarop is m.i. gelegen in ontwikkelingen in het christendom die deze krachten hebben uitgedoofd. Hiertoe behoren: (1) de opkomst van het klerikalisme die zijn stempel drukt op het gemeentelven, (2) de toe-eigening door het klerikalisme van de uitoefening van gaven in de gemeente, waardoor ‘de gewone christen’ niet meer werd verondersteld gaven uit te oefenen, en (3) de

toenemende verwereldlijking van de geestelijke stand, die haar culminatie vond in het ‘Constantijnse’ christendom waar bisschoppen meer oog kregen voor rijkdom en macht dan voor het geestelijk leven van de gemeente. Deze stelling heeft uiteraard consequenties. Anders dan de twee eerdergenoemde stellingen is het niet een kwestie van voorzienigheid van Gods kant dat krachten niet meer nodig waren of werden verricht, maar is het een kwestie van tekortkomingen van de kant van mensen. Evelyn Frost trekt deze consequentie tot haar uiterste door: *‘Toen de kerk niet meer kon genezen, zocht ze naar antwoorden, en dat waren niet die van Paulus en Cyprianus; nl. dat de zonden van de kerk haar kracht hadden verzwakt; maar dat het kwam omdat God het niet meer wilde doen of nodig vond. Dit was een makkelijker verklaring dan die welke de kerk uitdaagt tot vernieuwing en het onder ogen zien van haar eigen zonden... Een terugkeer naar en het volgen van de beginselen van de eerste gemeente leidt de kerk van vandaag terug naar een vollediger bediening van genezing en de vervulling van haar roeping als verlengstuk van de Heiland van de wereld... Wordt de kerk genezen van haar eigen verlamming, dan zal zij ook functioneren als organisme van leven en geloof’.* Deze woorden van Frost raken natuurlijk een thema dat om een weloverwogen benadering vraagt, maar de prikkeling die van deze beschouwing van het leven van de eerste christenen uitgaat kunnen wij niet stilzwijgend aan ons laten voorbijgaan.

Christus Pantokrator

Ik sluit af met een samenvattende evaluatie. Zonder dat ik het vroege christendom wil idealiseren of romantiseren, kunnen we een aantal mechanismen aanwijzen voor de groei van het christendom, waar wij onze lessen voor de 21^e eeuw uit kunnen trekken.

- De groei van het christendom werd niet bewerkstelligd door grote missionaire instellingen of zendingsgenootschappen. De pleitbezorgers van het christendom waren de handwerkslieden, boeren, vrouwen, kinderen en slaven die de boodschap doorgaven. In plaats van kostbare projecten lijkt het dus efficiënter om alle gemeenteleden toe te rusten en actief te betrekken bij diaconale projecten als buurthulp of de Alphacursus.
- De eerste christenen legden een radicaal getuigenis en verdediging af van hun geloof zonder dat zij daarbij een blad voor de mond namen. Zij werden niet in slaap gesust door de genoegens van deze wereld en zagen het entertainment in al zijn verschijningen als een gevaar voor het geestelijk leven. Natuurlijk ligt op dit punt het gevaar van wetticisme op de loer, maar tegelijk is dit een wake-up call. Wij worden

van alle kanten, thuis of mobiel, volgestopt met informatie en vermaak dat een meesleurend effect heeft. Het vroege christendom vormde een tegencultuur die de intellectuele uitdagingen van zijn tijd verstond en die zichtbaar werd in vernieuwde levens.

- Het christendom vormde een baken van onbaatzuchtige liefde en medemenselijkheid in de wereld. De christenen strekten zich uit naar armen, weduwen, gevangenen, ont-heemden en hulpbehoevenden. Hun gemeenschap was gastvrij voor mensen van alle rassen en klassen en zij gaven zonder er iets voor terug te verwachten. In iedere buurt en woonplaats kunnen zo wel kanalen gevonden worden om de omwonenden te bereiken.
- De eerste christenen hadden een open oog voor de onzichtbare werkelijkheid. Demonen waren voor hen een realiteit. Hun wereldbeeld sluit daarmee dichter aan bij dat van de Evangelieën en de brieven dan het onze en dat stelt je bijna voor de vraag: zijn al die demonen nu plots met vakantie of hebben wij gewoon geen oog voor hun realiteit? Kinderen van de Verlichting als we zijn, moeten wij opnieuw leren duiden dat het geweld en de onreinheid die zich via televisie, internet, muziek, literatuur en games verspreidt, aangezet wordt door onreine geesten die bezitnemen van onze leefomgeving en die vijanden zijn van Christus.
- De eerste kerk was een gemeenschap waarin alle gaven van de Geest vrijelijk werden beoefend door alle gelovigen. Ook in dit opzicht zijn wij misschien, meer dan we willen toegeven, kinderen van de Verlichting en houden het graag bij activiteiten die we rationeel kunnen duiden. Voor de eerste christenen waren openbaringsgaven en krachten even vanzelfsprekend als vasten en bidden en zij droegen bij aan een krachtig getuigenis. Welke methoden of bewoordingen daarbij werden gebruikt, lijkt van ondergeschikt belang, maar voor een nieuwe herleving lijkt het op zijn plek dat de kerk in de 21e eeuw opnieuw een plek inruimt voor discipelschaps-onderwijs over de gaven van de Geest.

Hoewel de eerste christenen geen gemakkelijk leven hadden op aarde, leefden zij niet teruggetrokken en smachtend naar het hiernamaals. Zij stonden in deze wereld en verkondigden een Christus, niet één die verslagen was, maar één die als Overwinnaar gekroond was. Zij delfden hier in deze wereld niet het onderspit, al werden zij vervolgd en gedood, zij predikten Hem voor wie alle machten vluchtten en voor Wiens Naam elk kwaad moest wijken. Demonen waren van hun kracht beroofd

en hadden geen zeggenschap over hun levens. De christenen leefden blijmoedig in de kracht van de Opgestane Heer en verkondigden de kracht van zijn Naam, die alléén gezag voerde over zonde en dood. En dat niet als theorie, maar als een God die immanent is en Wiens macht zich zichtbaar manifesteert in antwoord op geloof en op gebed uitgesproken namens Christus de Heerser over alle dingen: Christus Pantokrator.

Literatuur

- Aurelius, Augustine, *The City of God*, 1972 (reprint), Penguin Books, London
- Campenhausen, H. von, *Ecclesiastical Authority and Spiritual Power in the church of the first three centuries*, 1997, Hendrickson Publishers, Peabody
- Dauntton-Fear, A., *Healing in the Early Church*, 2009, Wipf and Stock Publishers, Eugene
- Duchesne, L., *Early History of the Christian Church*, 1909, Longmans, London
- Ehrman, B., *The triumph of Christianity*, 2018, Simon & Schuster, New York
- Eusebius Pamphilus, *the Ecclesiastical History*, 1993 (reprint), Baker book House, Grand Rapids
- Fergusson, E., *Backgrounds of Early Christianity*, 1987, Eerdmans, Grand Rapids
- Frost, E., *Christian Healing*, 1940, Mowbray, London
- Harnack, A., *The mission and expansion of Christianity in the first three centuries*, 1908 (translation), Lexington
- Hertling, L., *Die Zahl der Christen zu Beginn des vierten Jahrhunderts*; 1934, in *Zeitschrift für Katholische Theologie*, Vol.58, No.2 pp 243-253
- Hyatt, Eddie. L., *2000 years of charismatic Christianity*, 1996, Charisma House, Lake Mary
- Lightfoot, J.B., *The Apostolic Fathers*, 1989 (reprint), Baker Books, Grand Rapids
- MacMullen, R., *Christianizing the Roman Empire*, 1984, Yale University
- Rayner, S.L., *The early church and the healing of the sick*, 1973, Durham Theses, Durham University;
- Schaff, Ph., *Ante-Nicene Fathers Vol.1-7*, 2017 (reprint), Eternal Sun Books,
- Schaff, Ph., *History of the Christian Church*, Vol.1 (1-100), Vol.2 (100-325), Vol.3 (311-600), 2017 (reprint), Vision for Maximum Impact, Broken Arrow
- Stark, R., *The Rise of Christianity: A Sociologist Reconsiders History*, 1996, Princeton University Press, Princeton